

УДК 343.977

ПОНЯТТЯ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ ЯК ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИННОГО ПОСЯГАННЯ

Лілія ПОЛУНІНА,

старший викладач кафедри фінансових розслідувань
факультету підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників податкової міліції
Університету державної фіскальної служби України

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються проблемні питання визначення поняття «комерційна таємниця» у чинному законодавстві України. Здійснюється аналіз юридичної літератури, яка дає визначення комерційної таємниці як одному з елементів криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних зі збиранням та розголошенням комерційної або банківської таємниці. З'ясовано, що предметом вказаного злочину можуть бути відомості, що становлять комерційну таємницю суб'єкта господарської діяльності та зафіксовані на матеріальному носії.

Ключові слова: комерційна таємниця, банківська таємниця, предмет злочинного посягання, елементи криміналістичної характеристики.

THE CONCEPT OF COMMERCIAL SECRET AS A SUBJECT OF CRIMINAL CONSUMPTION

Liliia POLUNINA,

Senior Lecturer of the Department of Financial Investigations at the Faculty For Tax Police Officers Training,
Retraining and Professional Development of the University of the State Fiscal Service of Ukraine

SUMMARY

The article deals with problematic issues of definition of “commercial secret” in the current legislation of Ukraine. An analysis of legal literature, which defines commercial secrets, is carried out as one of the elements of forensic characterization of crimes related to the collection and disclosure of commercial or banking secrecy. It was clarified that the subject of the said crime may be information that constitutes the commercial secret of a business entity and is recorded on a physical medium.

Key words: commercial secret, bank secrecy, object of a criminal offense, elements of forensic characteristics.

Постановка проблеми. Інформація у сучасному світі – це стратегічний ресурс, вона стала об'єктом злочинного посягання, а її захист від несанкціонованого використання, зміни або знищення набуває нині першорядного значення. Забезпечення захисту інформації – це спосіб запобігання несанкціонованому використанню цінних відомостей та уникнення порушень прав та інтересів їхніх законних власників.

Незаконні дії щодо комерційної таємниці заподіюють руйнівного впливу на одну з важливих сфер суспільного життя – господарську. Такий вплив загрожує умовам нормального існування суспільства, його позитивному розвитку.

Кримінальний кодекс України (далі – КК України) передбачає відповідальність за незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю (ст. 231 КК України) та за розголошення комерційної або банківської таємниці (ст. 232 КК України).

Актуальність теми дослідження полягає у дослідженні поняття «комерційна таємниця» та визначенні його основних ознак. Оскільки злочини, пов'язані з посяганням на відомості, що становлять комерційну або банківську таємницю, передбачають необхідність нових практичних підходів до їх розслідування, бо внаслідок активної інформаційної глобалізації видозмінились обстановка виникнення вказаних кримінальних правопорушень, способи готування, вчинення і приховування злочинних посягань, арсенал знарядь і засобів досягнення злочинної мети, а це спричинило появу нових слідів протиправних діянь.

Стан дослідження. Окремі кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти комерційної таємниці в Україні знайшли своє відображення у працях О.Є. Радутного, А.О. Шаповалова, О.В. Курмана [1, с. 177–181] та ін. Вагомий внесок у дослідження різних таємниць здійснили вчені-криміналісти В.Б. Вехов, В.В. Крилов, О.Є. Маслов, В.А. Мещеряков, В.Ю. Шепітько, Б.В. Щур та ін., фахівці у галузі кримінального права М.В. Карчевський, С.Н. Меркулова, А.А. Рожнова та ін. Однак, незважаючи на високий науковий рівень дослідження вказаного поняття, однозначного визначення поняття «комерційна таємниця» як предмета злочинного посягання у науковій літературі немає.

Метою статті є розкриття сутності комерційної таємниці як предмета злочинного посягання та узагальнення наявних понять комерційної таємниці з урахуванням її властивостей.

Виклад основного матеріалу. Комерційна таємниця є одним із найдавніших способів охорони результатів інтелектуальної діяльності.

Комерційна таємниця – це науково-технічна, комерційна, організаційна та інша інформація, яка використовується в підприємницькій діяльності і володіє реальною або потенційною економічною цінністю. Фундаментом комерційної таємниці є можлива шкода, спричинена інтересам юридичної або фізичної особи і виражається в прямих майнових втратах, що настали, або упущеній вигоді в результаті злочинного поводження або використання інформації, що містить такі відомості.

Інститут комерційної таємниці є одним із важливих компонентів системи, що забезпечує стійкість ринкових

відносин, обмеження монополізму у виробничо-економічних відносинах. Без детальної розробки правового інституту комерційної таємниці майже неможливий розвиток здорових ринкових відносин, а також повноцінне забезпечення прав авторів винаходів. Більшість корпорацій і фірм зобов'язані своєму процвітання або взагалі самому існуванню саме вмілому зберіганню своїх секретів. Наприклад, зберігання рецепту напою «кока-кола» в глибокій таємниці дає змогу досягати успіху великій корпорації на світовому ринку протягом кількох десятиліть.

Сучасне розуміння комерційної таємниці почало розвиватись в Англії під час промислової революції. У США перше задокументоване судове рішення стосовно комерційної таємниці датується 1837 роком.

У Російській імперії вперше правові норми, спрямовані на захист т. зв. промислової таємниці, були прийняті ще в період царювання Олександра II. Збереження «промислової таємниці» розглядалось як дієвий засіб захисту підприємств від недобросовісної конкуренції.

Поняття комерційної таємниці припинило існування з прийняттям радянською владою у 1917 році Декрету «Про робітничий контроль». У радянський період діяло правило про обов'язковість найширшого та безоплатного поширення кожного досягнення, отриманого на окремому підприємстві, про «обмін досвідом» на адміністративній основі. Ще в 1930 році XVI з'їзд ВКП(б) передбачив необхідність боротьби із секретністю. Хоча очевидно, що подібна відкритість обмежувалась сферою цивільної продукції, а таємниця існувала і захищалась адміністративними заходами, хоча й не мала характеру правової категорії.

Повернення інституту захисту комерційної таємниці до вітчизняного законодавства відбулось лише наприкінці існування радянської державності. Крім того, у 1991 році було прийнято Основи цивільного законодавства Союзу РСР і республік.

В Основах було закріплено умови, за яких володілець інформації, яка складала секрет виробництва (ноу-хау), набував права захисту від її незаконного використання третіми особами. Ці умови були запозичені зі згаданої Угоди. Своєю чергою відповідне положення Угоди фактично дублювало визначення «комерційної таємниці» з Уніфікованого Закону про комерційну таємницю США.

Ці положення були перенесені й у відповідне законодавство тоді ще Української РСР – Закон УРСР «Про підприємства в Українській РСР» та Основи цивільного законодавства УРСР. Так, у Законі «Про підприємства в Українській РСР» було дослівно відтворено положення аналогічного Закону СРСР (лише із заміною Ради Міністрів СРСР на Кабінет Міністрів України). Також з'явилася норма (стаття 32) про відповідальність службових осіб організацій та органів, що проводять перевірку підприємства, за розголошення комерційної таємниці підприємства.

В умовах гострої конкуренції на ринку і розвинутої системи добування комерційної інформації правомірним є створення не менш розвинутої системи її захисту від несанкціонованого отримання і подальшого використання. Приділяючи велику увагу захисту комерційної таємниці, оцінюючи важливість інформації з реалізації в життя своїх виробничих і комерційних задумів, можна впевнено стверджувати, що для безпеки комерційного підприємства в умовах сучасного розвитку суспільства, його інформатизації та електронізації окремими заходами і діями не вдасться обійтися. Потрібна постійно діюча система, яка б охоплювала різноманітні форми і методи забезпечення безпеки комерційної діяльності.

У зв'язку з проблемою забезпечення захисту комерційної таємниці виникає необхідність детального ана-

лізу кожного з елементів криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із посяганням на відомості, що становлять комерційну або банківську таємницю, зокрема такого її елемента, як предмет злочинного посягання.

Натепер поняття комерційної таємниці наведене в ст. 505 Цивільного кодексу України: комерційною таємницею є інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона загалом чи в певній формі та сукупності її складників є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які зазвичай мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з чим має комерційну цінність та була предметом адекватних наявним обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію. Комерційною таємницею можуть бути відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого чи іншого характеру, за винятком тих, які відповідно до закону не можуть бути віднесені до комерційної таємниці [2]. Статтею 420 Цивільного кодексу України визначено, що комерційна таємниця є одним з об'єктів інтелектуальної власності. Відповідно, майнові права інтелектуальної власності на комерційну таємницю належать особі, яка правомірно визнала інформацію комерційною таємницею, якщо інше не встановлено договором.

Також ст. 507 Цивільного кодексу України закріплює обов'язок органів державної влади з охорони комерційної таємниці, а саме органи державної влади зобов'язані охороняти від недобросовісного комерційного використання інформацію, яка є комерційною таємницею, створення якої потребує значних зусиль і яка надана їм з метою отримання встановленого законом дозволу на діяльність, пов'язану з фармацевтичними, сільськогосподарськими, хімічними продуктами, що містять нові хімічні сполуки. Ця інформація охороняється органами державної влади також від розголошення, крім випадків, коли розголошення необхідне для забезпечення захисту населення або не вжито заходів щодо її охорони від недобросовісного комерційного використання [2].

Яка ж саме інформація може бути віднесена до комерційної таємниці? Відповідно до ст. 36 Господарського кодексу України відомості, пов'язані з виробництвом, технологією, управлінням, фінансовою та іншою діяльністю суб'єкта господарювання, що не є державною таємницею, розголошення яких може завдати шкоди інтересам суб'єкта господарювання, можуть бути визнані його комерційною таємницею. Склад і обсяг відомостей, що становлять комерційну таємницю, спосіб їх захисту визначаються суб'єктом господарювання відповідно до закону [3].

Отже, Цивільний кодекс України закріплює досить широке коло видів інформації, яка може бути об'єктом комерційної таємниці. Комерційна таємниця – це інформація, яка є корисною і не є загальновідомою суспільству. Вона має справжню або комерційну цінність, з якої можна мати прибуток і щодо якої володілець вживає заходів щодо її захисту в усіх сферах життя і діяльності.

Необхідно наголосити, що у чинному законодавстві України відсутній перелік конкретних відомостей, які можуть визнаватися комерційною таємницею суб'єкта господарської діяльності.

Необхідно зауважити, що встановлювати режим комерційної таємниці щодо певної інформації може лише її власник (співвласники за згодою між собою) або уповноважена ним особа; умовою відповідальності за незаконні дії щодо комерційної таємниці є усвідомлення того, що відповідна інформація є саме комерційною таємницею [4, с. 126].

Отже, перелік відомостей, які становлять комерційну таємницю, визначаються керівником підприємства (юридичної особи). Проте обсяг цих відомостей не може встановлюватися довільно. Згідно із законодавством, не можуть бути визнані комерційною таємницею: установчі документи, документи, що дають змогу займатися підприємницькою чи господарською діяльністю та її окремими видами; інформація за всіма встановленими формами державної звітності; дані, необхідні для перевірки обчислення і сплати податків та інших обов'язкових платежів; відомості про чисельність і склад працюючих, їхню заробітну плату в цілому та за професіями і посадами, а також про наявність вільних робочих місць; документи про сплату податків і обов'язкових платежів; інформація про порушення законодавства України та розміри завданих при цьому збитків; документи про платоспроможність; відомості про участь посадових осіб підприємства в інших організаціях, які займаються підприємницькою діяльністю; інші відомості, які підлягають оголошенню відповідно до чинного законодавства.

Але, крім комерційної таємниці, є також і банківська. Так, ст. 60 Закону України «Про банки і банківську діяльність» надає перелік інформації, що є банківською таємницею. Інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку у процесі обслуговування клієнта та взаємин з ним чи третім особам під час надання послуг банку, є банківською таємницею.

Банківською таємницею, зокрема, є:

- 1) відомості про банківські рахунки клієнтів, у тому числі кореспондентські рахунки банків у Національному банку України;
- 2) операції, які були проведені на користь чи за дорученням клієнта, здійснені ним угоди;
- 3) фінансово-економічний стан клієнтів;
- 4) системи охорони банку та клієнтів;
- 5) інформація про організаційно-правову структуру юридичної особи – клієнта, її керівників, напрями діяльності;
- 6) відомості стосовно комерційної діяльності клієнтів чи комерційної таємниці будь-якого проекту, винаходів, зразків продукції та інша комерційна інформація;
- 7) інформація щодо звітності по окремому банку, за винятком тієї, що підлягає опублікуванню;
- 8) коди, що використовуються банками для захисту інформації;
- 9) інформація про фізичну особу, яка має намір укласти договір про споживчий кредит, отримана під час оцінки її кредитоспроможності.

Інформація про банки чи клієнтів, що збирається під час проведення банківського та валютного нагляду, становить банківську таємницю.

Інформація про банки чи клієнтів, отримана Національним банком України відповідно до міжнародного договору або за принципом взаємності від органу банківського нагляду іншої держави для використання з метою банківського нагляду або запобігання легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, чи фінансуванню тероризму, становить банківську таємницю [5].

Хоча законом встановлено досить жорсткі вимоги щодо охорони відомостей, які є банківською таємницею, для банку відповідна інформація є не інформацією про власну діяльність, а інформацією про сторонніх осіб. Тому поняття банківської таємниці не можна ототожнювати з поняттям комерційної таємниці.

Як впливає із законодавчого визначення, поняття комерційної таємниці значно ширше за поняття банківської, оскільки до комерційної таємниці може бути

віднесена як конфіденційна інформація окремого клієнта банку (суб'єкта господарських відносин), так і інша конфіденційна інформація щодо його діяльності та фінансового стану, яка стала відомою банку у процесі обслуговування цього клієнта та взаємин з ним. Тому, на нашу думку, будь-який банк може мати власну комерційну таємницю, яка буде відповідати вказаним вище ознакам.

Відомостями, що становлять комерційну таємницю, не можуть визнаватися також дані, які згідно з чинним законодавством підлягають оприлюдненню.

У світлі вищезазначеного варто зауважити, що класифікація відомостей, які становлять комерційну таємницю, багато в чому залежить від профілю і спрямування наукової, виробничої, зовнішньоекономічної, управлінсько-організаційної та іншої діяльності відділів, цехів, лабораторій тощо суб'єкта господарювання, уміння оцінити результати цих видів діяльності. Проблема виділення таких відомостей і розподілення їх за ступенем конфіденційності є надзвичайно складною. Вона потребує аналізу великого обсягу різного роду інформації про спрямування і вид діяльності підприємства, його структуру, партнерів, а також конкурентів. У зв'язку з цим від об'єктивного, чіткого і, що дуже важливо, своєчасного визначення предмета захисту залежить збереження важливої для підприємства економічної інформації [6, с. 20].

Коли інформація зосереджена в певній матеріальній оболонці (річ, документ як результат фіксації на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці або іншому носії), то визнання її предметом злочину не вступає в протиріччя з найбільш поширеною в науці кримінального права точкою зору на нього. Проте інформація та її матеріальні носії співвідносяться між собою як зміст і форма, тому будь-яка таємниця (державна, комерційна, лікарська, таємниця усиновлення або досудового слідства тощо) не може бути зведена до свого носія – певної речі матеріального світу [7, с. 110–113].

Отже, неправильно ототожнювати інформацію та матеріальний носій, оскільки захисту підлягає перш за все інформація, а не носій.

Висновки. Таким чином, неправомірне отримання і використання у своїй діяльності чужих наукових здобутків, технологій, управлінських рішень та схем, іншої інформації, яка є комерційною таємницею, має наслідком отримання безпідставних переваг підприємством, організацією, установою чи підприємцем, які отримали цю інформацію, веде до знищення стимулів для розвитку і вдосконалення форм і способів економічної діяльності, завдає прямої шкоди власникам комерційної таємниці.

Розгляд та дослідження такого елемента криміналістичної характеристики вказаного виду злочинів, як предмет злочинного посягання, відомостей, що становлять комерційну таємницю, має велике значення для правильної кваліфікації злочинів, висунення версій щодо причетних осіб, визначення способу скоєння злочину.

Список використаної літератури:

1. Курман О.В. Відомості, що становлять комерційну таємницю, як предмет злочинного посягання. *Право і суспільство*. 2015. № 5-2. Частина 2. С. 177–181.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
4. Господарський кодекс України : наук.-практ. коментар / за заг. ред. О.П. Коцюби. Київ : А. С. К., 2004. 720 с.

5. Про банки і банківську діяльність : Закон України : від 07.12.2000 № 2121-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

6. Никифоров Г.К. Защита коммерческой тайны / Г.К. Никифоров, Г.Н. Азнакаев. Киев : Юринформ, 1994. 88 с.

7. Радутний О.Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання або розголошення комерційної таємниці. *Право України*. 2002. № 3. С. 110–113.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Полуніна Лілія Валентинівна – старший викладач кафедри фінансових розслідувань факультету підготовки,

перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників податкової міліції Університету державної фіскальної служби України

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Polunina Liliia Valentynivna – Senior Lecturer of the Department of Financial Investigations at the Faculty For Tax Police Officers Training, Retraining and Professional Development of the University of the State Fiscal Service of Ukraine

Lpolunina1979@gmail.com

